

РОЗДІЛ 1 – ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА: ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ

УДК 37.042:355.232.61

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КЕРІВНИКІВ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Вербин Н. Б.

*Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського,
Повітрофлотський просп., 28, м. Київ, Україна*

nazariyv@bk.ru

У статті проведений історико-педагогічний аналіз проблеми розвитку професійної витривалості військових керівників у різні епохи розвитку суспільства, яка набувала різноманітних форм та засобів залежно від історичних, соціальних та політичних умов. Здійснено теоретичний аналіз праць визначних науковців різних галузей науки, у яких започатковано вирішення проблеми розвитку професійної витривалості та їх вплив на підготовку військових керівників. Визначено, що в сучасних умовах залишаються високі вимоги до рівня розвиненості професійної витривалості як професійно важливої риси військового керівника.

Ключові слова: військові керівники, професійна витривалість, історичний підхід, офіцери органів військового управління.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ВЫНОСЛИВОСТИ ВОЕННЫХ РУКОВОДИТЕЛЕЙ: ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Вербин Н. Б.

*Национальный университет обороны Украины имени Ивана Черныховского,
Воздухофлотский просп., 28, г. Киев, Украина*

nazariyv@bk.ru

В статье проведен историко-педагогический анализ проблемы развития профессиональной выносливости военных руководителей в разные эпохи развития общества, которая приобретала различные формы и средства в зависимости от исторических, социальных и политических условий. Осуществлен теоретический анализ работ выдающихся ученых разных отраслей науки, в которых начато решение проблемы развития профессиональной выносливости и их влияние на подготовку военных руководителей. Определено, что в современных условиях остаются высокие требования к уровню развитости профессиональной выносливости как профессионально важного качества военного руководителя.

Ключевые слова: военные руководители, профессиональная выносливость, исторический подход, офицеры органов военного управления.

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL ENDURANCE OF MILITARY LEADERS: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS

Verbin N. B.

*National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky,
Povitroflotstky Ave, 28, Kyiv, Ukraine*

nazariyv@bk.ru

In the article it is determined that modern conditions of service and combat activity apply significant requirements to the professional endurance of officers of military authorities. Scientific work of modern scientists show that a high level of professional endurance helps successfully solve problems with the necessary neuro-psychological stability, perseverance, determination consistency of aim, to remain active and resist fatigue both in peacetime and in a special period. The analysis of scientific research in many fields of science has shown that the development of this complex psychological and pedagogical phenomenon is poorly developed, especially for future masters of military administration. Conducted historical and pedagogical analysis shows the importance of the professional endurance of military leaders in different periods of the development of society, which acquired various forms and means depending on historical, social and political conditions. Literary sources show that the development of professional

endurance played special role in the training of military leaders of ancient Greece and Rome, the foundations of which have survived to this day. Also, we should note a significant contribution to the system of training of such officers, outstanding military commanders and theorists of the military art as Rumiantsev P., Suvorov A., Ushakov F., Kutuzov M., which main provisions were comprehensive training, full knowledge of the theory and practice of military training and education, attention to the needs of subordinates. The development of professional endurance of military leaders acquired wide application in the teaching and educational process in military educational establishments in the post-war period. The main subjects of combat training, that addressed the issue of the development of professional endurance, were psychological and physical training. However, joint category cadet-attende remains main disadvantage during the training and it adds elements of eclectic (the training of attendees is identical to that of cadets) in its turn and leads to the not clear objectives of pedagogic influence and also individual and age peculiarities of the officers, age limits from 26 to 45 years old, are not taken into account.

Keywords: military leaders, professional endurance, historical approach, officers of military authorities.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Сучасні умови службово-бойової діяльності пред'являють високі вимоги до офіцерів органів військового управління щодо їхньої професійної витривалості, навіть беручи до уваги появу сучасних зразків озброєння та військової техніки, а також зміни характеру ведення бойових дій. Так, аналіз локальних конфліктів останніх десятиліть засвідчив, що офіцери виконують завдання в несприятливих умовах військово-професійної діяльності, а саме: довготривалому перебуванні у вимушеному незручному положенні, сенсорному перевантаженні, цілодобовому режимі несення служби під обстрілами стрілецького та артилерійського озброєння, що призводить не тільки до високого напруження розумових, психічних і фізичних сил на фоні недостатньої рухової активності, але і негативно впливає на професійну працездатність і стан здоров'я. Саме тому, високий рівень розвиненості професійної витривалості буде перешкоджати розвитку паніки у командирів, дозволить зібратися і сконцентрувати волю та знайти вірний, доцільний вихід із важкої ситуації та прийняти нестандартні рішення.

Тому, актуальною постає проблема дослідження розвитку професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління (далі – МВУ), яка дозволить офіцерам успішно виконувати службово-бойові завдання з необхідною нервово-психічною стійкістю, наполегливістю, рішучістю, цілеспрямованістю, завзятістю в подоланні виниклих труднощів, зберігати високий рівень активності та протистояти втомі як у мирний час, так і в особливий період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор.

Проведений аналіз наукових досліджень щодо проблеми професійної витривалості засвідчив, що цьому складному психолого-педагогічному явищу присвячено недостатньо фундаментальних праць, особливо при підготовці майбутніх МВУ. Окремі аспекти професійної витривалості висвітлені в дослідженнях щодо психологічної витривалості (В. Бодров, І. Воробйова, Е. Зеєр, О. Дьомін, О. Колесніченко, Я. Мацегора, Н. Пенькова, S. Nady, С. Ніх та ін.), м'язової витривалості (В. Ільнич, Я. Крушельницька, Т. Круцевич, В. Платонов, Р. Раєвський, В. Bushman, W. Wernerta ін.), витривалості нервової системи (М. Веденський, Н. Бернштейн, І. Павлов, І. Сеченов, О. Ухтомський та ін.). Дослідники Є. Гаркавцев, М. Гритченко, С. Канішевський, Я. Крушельницька, О. Колесніченко, В. Метелицький, Н. Пенькова, Р. Раєвський та ін. розглядають професійну витривалість лише як компонент більш складної системи, при цьому не висвітлюють її сутнісну та змістовну характеристику. Отже, аналіз наукових праць засвідчив, що професійній витривалості фахівців у сучасній психолого-педагогічній літературі приділено недостатньо уваги.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Метою статті є історико-педагогічний аналіз розвитку професійної витривалості військових керівників у різні епохи розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Логіка наукового дослідження вимагає розкриття сутності професійної витривалості військових керівників та визначення шляхів її розвитку, посилаючись на попередній історичний досвід. Історичний ракурс дозволяє виокремити головне в питанні, що аналізується, надавши можливість порівняти його стан в минулому та сьогодні, використовуючи всі цінності, що залишились у часі.

На думку В. Сухомлинського, історична свідомість як професійна якість педагога є історичним аспектом його мислення, і активне виявлення цієї якості відносно до однієї із закономірностей педагогічної діяльності. Сутність цієї закономірності зводиться до того, що успіх будь-якої практичної діяльності вимагає не тільки знань цієї справи відповідно до сьогоденних вимог, але і своєчасного історичного аспекту мислення [12].

Проблема професійної витривалості військових керівників безпосередньо пов'язана з генезисом трудової діяльності людства. Аналіз історичних джерел свідчить, що однією з суттєвих особистісних характеристик культури людини є її постійне, впродовж усього життя, до глибокої старості, прагнення до самовдосконалення, як у духовному, інтелектуальному, так і в тілесному сенсі. Людина за своєю природою наданих їй властивостей, якостей, здібностей, біологічних резервів і адаптаційних можливостей – невичерпна. Так, М. Пономарьов зазначає, що людина стає людиною не тільки у процесі розвитку знарядь праці, але й під час постійного вдосконалення безпосередньо людського тіла, організму людини як головної виробничої сили [7].

Вивчення психолого-педагогічної літератури свідчить, що вусі часи професійна витривалість займала важливе місце в навчанні і вихованні військових керівників. Так, ще великий полководець У-цзи вказував кого потрібно приймати до армії: по-перше, людей відважних і стійких, сильних духом і тілом; по-друге, людей хоробрих і відданих; по-третє, міцних і витривалих [11, с. 511].

Розглядаючи первіснообщинне суспільство, де була відсутня приватна власність, ми бачимо, що кожний індивід був зобов'язаний отримати таку трудову підготовку, яка робила його повноправним і повноцінним членом суспільства. А це було неможливо без відповідного розумового, морального та фізичного розвитку. Всі діти і підлітки набували знання і навички, які дозволяли їм виробляти знаряддя праці і добувати їжу. У них формувалось почуття колективізму і взаємодопомоги, повага до старших і дисциплінованість, розвивались воля і сміливість, витривалість і фізична сила. Усе це було, безумовно, необхідним для успішного здійснення трудової діяльності і становлення індивіда як повноцінного члена суспільства [10]. На той час система військового виховання та навчання мала прикладний характер та базувалась на народних традиціях, звичаях і обрядах, що сприяло свідомому і цілеспрямованому виробленню у воїнів тих розумових, духовно-моральних та фізичних якостей, яких вимагало військове життя [4].

Можна зазначити, що поштовхом для розвитку професійної витривалості первіснообщинними людьми було усвідомлення того, що удосконалюючи свої особистісні якості та рухові навички, можливо було успішно працювати, займатись мисливством, воювати та фізично розвивати самого себе.

Важливим етапом у розвитку професійної витривалості був рабовласницький період, який мав суто військово-прикладний характер. У державних закладах Спарти майбутніх воєначальників тренували у військовому мистецтві, вони брали участь у показових битвах, навчальних походах. Спартанці стійко переносили жорсткі покарання, і не було для них вади, гіршої за боягузтво і слабкість. Інколи хлопчики віддавали перевагу смерті під різками, ніж попросити помилування. Для такого виховання спеціально розроблялись вправи на витривалість, стійкість і жорстокість [8, с. 21]. Інший підхід був в Афінах, де підлітки з 18-

річного віку проходили дворічну підготовку у військових формуваннях, перебуваючи на державному забезпеченні. Після першого року служби вони склали клятву на вірність афінській державі [4, с. 58].

Розвиток професійної витривалості античності досяг значних висот у соціально-політичному та військовому значенні. Тут вперше сформувались основи методики розвитку професійної витривалості через засоби фізичної та психологічної підготовки військових керівників, важливим чинником яких були умови, наближені до бойових. Крім тактичного мислення, управлінських навичок, орієнтування у змінах обстановки, військові керівники повинні були досконало володіти зброєю та бути професійно витривалими.

Стародавній Рим подарував світу класичну систему військово-професійної підготовки, яку римляни переймали в різних арміях континенту. Вона відрізнялась від грецької значною утилітарною спрямованістю, оскільки Стародавній Рим вів постійні війни, переважно на захопленні, маючи величезні за кількістю збройні сили, які повинні були не тільки підкорювати інші народи, але й залишати свої війська на окупованих територіях для захисту своїх захоплених земель. У римській армії існувала сувора високоорганізована система навчально-виховного та навчально-тренувального процесу: розвиток професійної витривалості досягався переважно під час польових навчань і спеціально організованих занять у таборах, де воїнів навчали виконанню тих вправ, прийомів, дій, які застосовувались у боях. У систему підготовки входили біг місцевістю з подоланням перешкод, різні стрибки, у тому числі і з підручними засобами, дії з холодною зброєю і без неї – рукопашна схватка, боротьба, скелелазіння, подолання водяних рубезів. Воїни здійснювали марш-кидки, довготривалі походи в повному бойовому спорядженні, учились будувати укріплення, користуватись машинами для облоги і катапультами, що вимагало великої фізичної сили та витривалості. Для навчання воїнів застосовувались своєрідні тренажери – штурмові драбини, макети для фехтування, дерев'яний кінь для навчання прийомам верхової їзди. Увага військовим вправам була настільки великою, що трибуни (військовий начальник когорти) та центуріони (військовий начальник центурії) самі досконало володіли не тільки військовим мистецтвом, усіма видами зброї, але й значну частину часу приділяли фізичному вдосконаленню [6, с. 26].

У Стародавній Індії управління державою покладалось на три вищих каст: брахманів (жреців), кшатріїв (воїнів) і вайш'ї (ремісників, торговців). Кшатрії були професійними військовими, брали участь у походах і битвах, у мирний час вони перебували на утриманні держави. У кшатріїв головними рисами були мужність і сміливість [4, с. 40]. На той час збройні сили Стародавньої Індії поділялись на піхоту, кавалерію, бойові колісничі та бойові слони. І кожний вид вимагав спеціальної витривалості, яка визначалась специфікою бойових дій кожного роду військ [2, с. 30-31].

У розвитку професійної витривалості у Стародавньому Китаї в 3-2-му тисячолітті до н. е. суттєве значення мала необхідність військової справи, культові обряди в середовищі заможних людей, наділених владою, або які прагнули захопити владу. В основу військової підготовки в Стародавньому Китаї лягли мисливство, стрільба з лука, метання спису і рукопашна схватка. Найбільший вплив на розвиток виховання, освіти і педагогічної думки в Стародавньому Китаї зробив Конфуцій (552-479 р. до н. е.). У програму морального, розумового, естетичного, фізичного розвитку “благородних мужів” Конфуцій включав навчання “шести мистецтв”: мораль, письмо, рахунок, музика, стрільба з лука, управління кінями [4, с. 47-48].

Отже, на ранніх етапах розвитку рабовласницького суспільства становлення полководців і військових начальників відбувалося стихійно, але в більш пізні періоди почали з'являтися освітні заклади, де вони отримували військово-професійну підготовку, депрофесійна витривалість мала ключові позиції у становленні військового керівника. Так, вожді племен та військові керівники Стародавніх держав особистим прикладом показували рівень своєї

підготовленості, основним показником професіоналізму якої була висока розвиненість професійної витривалості.

У період Середньовіччя держави змушені були піклуватися про військову підготовку феодалів. Яскравий приклад цьому – лицарська система військового виховання. Лицарі були основою армії в середньовічних державах Західної Європи, вони становили замкнену феодалську військову касту. Важке озброєння (меч, спис, шолом, палиця), необхідність впевнено володіти списом у бою вимагало високого рівня професійної витривалості. У зміст військово-професійної підготовки входили: їзда верхи спочатку без лат, потім у латах у манежі, а потім на місцевості; плавання на коні і біля коня, використовуючи зв'язки хмизу і бурдюки; полювання на крупного звіра. Також, як засоби розвитку професійної витривалості використовувалась боротьба, самозахист без зброї. Тренувались у різних способах лазіння (підготовка до штурму городів) з використанням жердин і драбин [2, с. 53].

Варто зазначити, що в Київській Русі прикладом таких лицарів були Святослав Ігорович, Володимир Мономах, Данило Галицький та інші визначні князі та полководці. Київська Русь через свою воєнну силу мала славу в цілій Європі. Княжий двір у Києві відвідували найславніші західні лицарі. Так, славний норвезький королевич Гаральд Сміливий, що зі своїми кораблями обійшов усі моря, вважав для себе за честь служити Ярославові Мудрому і взяти його доньку собі за дружину [5, с. 36-38].

Отже, у процесі підготовки феодалів-воєначальників основна увага приділялась військово-прикладній підготовці, яка на той час не мала систематичного характеру. Військове навчання та виховання від покоління до покоління передавалось переважно усним або демонстраційним методами.

Поява вогнепальної зброї призвела до створення постійних армій з централізованим управлінням. Це змінило характер ведення бою, зросли вимоги до управлінської діяльності командирів (начальників). У зв'язку з тим, що полководець не мав змоги охопити своєю увагою і впливом весь процес ведення бою, виникла необхідність управління на нижчих ланках війська, яке здійснювали офіцери [1, с. 32]. Тому, постала нагальна потреба підготовки майбутніх офіцерів (юнкерів, кадетів тощо).

Система підготовки офіцерських кадрів була розвинена видатними полководцями та теоретиками військової справи – П. Румянцевим, О. Суворовим, Ф. Ушаковим, М. Кутузовим. Видатний військовий полководець другої половини XVIII століття О. Суворов був переконаний у великій значимості витривалості для укріплення здоров'я і збереження працездатності організму. Він створив систему індивідуальної гімнастики і загартовування, яка була першою у світі системою такого роду, приблизно на століття випередивши виникнення подібних систем у Європі. Теоретичні погляди Суворова на питання розвитку професійної витривалості військ знайшли своє відображення у військово-педагогічній системі, основи якої відображені в інструкції з навчання Суздальського полку [2, с. 77-78].

Вагомий внесок у розвиток системи підготовки майбутніх військових керівників у другій половині XIX ст. зробив М. Драгомиров. Головні положення військово-педагогічної системи підготовки майбутніх військових керівників зводились до того, що для успішного навчання і виховання підлеглих військові керівники повинні бути всебічно підготовленими, досконало знати теорію і практику військового навчання і виховання, бути уважними до потреб підлеглих [13, с. 22].

Важливе теоретичне та практичне значення мало вихід у світ навчально-методичних матеріалів, у яких висвітлюються питання розвитку професійної витривалості військовослужбовців армії та флоту: “Правила для обучения гимнастики в войсках” (1859), “Плавание. Руководство для обучения войск и военно-учебных заведений плаванию” (1885), “Наставление для обучения гимнастики на флоте” (1895), “Физическое развитие

воспитанников военно-учебных заведений” (1897), “Вольные и атлетические игры для нижних чинов” (1907), “Наставление для обучения войск гимнастике” (1910). Особливістю цих керівництв та правил було те, що зміст вправ мав прикладний характер розвитку витривалості залежно від роду військ.

Отже, у період XVIII – початку XX століттях відбувалися значні зрушення в теоретичному обґрунтуванні розвитку професійної витривалості військових керівників. Створювалися вищі військові навчальні заклади, з’являлися перші методичні напрацювання з розвитку професійної витривалості у військах та вищих військових навчальних закладах.

Вагомий внесок з проблеми професійної витривалості зробили відомі науковці в галузі фізіології та психології кінця XIX – початку XX століття М. Введенський, А. Нечаєв, І. Павлов, І. Сеченов, О. Ухтомський. Так, І. Сеченов одним із перших довів, що джерело втоми не в працюючих м’язах, а виключно в центральній нервовій системі. Дослідження вченого довели роль центральної нервової системи в розвитку втоми і відкрили нову форму відпочинку – активний відпочинок, тобто відпочинок, який супроводжувався зміною або переключенням з одного виду діяльності на інший. Вони лягли в основу розвитку професійної витривалості у діяльності людини, навіть в умовах обмеженого простору. Аналіз досліджень М. Введенського, І. Павлова, І. Сеченова засвідчує, що будь-яка діяльність людини з розвитку професійної витривалості пов’язана зі збудженням нервових центрів.

Окремі аспекти професійної витривалості в 20-30 роках XX століття розглядалися ученими з гігієни праці, яка виокремилась в окрему галузь науки. Провідними науковцями Б. Койранським, О. Летаветом, М. Лазаривем, М. Правдіним та іншими були дослідженні питання розумової і фізичної праці, характеристика втоми при різних видах діяльності, вплив стану здоров’я та фізичного розвитку фахівців на ефективність їхньої діяльності. Науковці зазначали, що вагомий вплив на профілактику захворювань та травматизму мали стан здоров’я та витривалість фахівців [9].

Новий етап у розвитку професійної витривалості військових керівників починається зі створення в 1918 р. Робітничо-Селянської Червоної Армії. Військова реформа 1924-1928 рр. поклала початок новому етапу формування професійного навчання та виховання командирів та керівників. Основними тенденціями були навчання та виховання червоноармійців, тісний зв’язок виховання та професійної підготовки, посилення зв’язку військових вузів з військами, проведення навчальних занять в умовах, близьких до бойових.

Друга світова війна дала значний поштовх новим прогресивним науковим розробкам, у яких висвітлювалась проблема професійної витривалості в різних галузях науки: психологія, психофізіологія, фізіологія праці, гігієна праці, теорія й організація фізичної підготовки військ. Увага приділяється розвитку її природничо-наукових основ, хоча і зберігається направленість предмета на вирішення вузькоутилітарних завдань. Так, теорія й організація фізичної підготовки військ у 50-ті роки характеризується аналізом дій сукупності екзогенних і ендогенних факторів, сенсом яких стала розробка базової ідеї в теорії і практиці фізичної підготовки військ – ідеї спеціально спрямованої фізичної підготовки. Цю теорію наприкінці 50-их років висунули Т. Джемгаров та Л. Вейднер-Дубровин (1956). Вона базувалась на тому, що в умовах дефіциту часу на планові заняття було запропоновано зосередити увагу на розвитку і тренуванні провідних професійно важливих фізичних і психофізіологічних якостей, рухових навичок. За рахунок цілеспрямованого планування змісту фізичних вправ, інтенсифікації фізичних навантажень забезпечувалась випереджуюча адаптація військовослужбовців до умов і особливостей майбутньої військово-професійної діяльності [3, с. 141].

Отже, можна стверджувати, що проблема розвитку професійної витривалості військових керівників у післявоєнний період набула актуальності та впроваджувалась в навчально-виховний процес у військових навчальних закладах. Основними предметами бойової підготовки, у яких приділялась особлива увага розвитку професійної витривалості,

вважались психологічна та фізична підготовки. Однак, аналіз цього періоду дозволив виявити і негативні сторони підготовки військових керівників. Так, у навчально-виховному процесі залишається поєднана категорія курсант-слухач, а це відповідно вносить у нього елементи еkleктики (навчання слухачів ідентично навчання курсантів) і призводить до нечітких цільових установок педагогічного впливу. Ще одним недоліком у навчально-виховному процесі залишається не врахування індивідуально-вікових фізіологічних особливостей офіцерів, які знаходяться у межах від 26 до 45 років.

Сучасні процеси реформування Збройних Сил України у зв'язку з проведенням Антитерористичної операції викликають підвищений інтерес до питання розвитку професійної витривалості військових керівників. Провідним навчальним закладом, який здійснює підготовку військових керівників у нашій державі, є Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Але, на жаль, у навчально-виховному процесі не приділено потрібної уваги розвитку професійної витривалості, не вирішеними на сьогодні залишаються питання щодо сутності та структури професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління, а також критерії та показники рівнів її оцінювання.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у заданому напрямі.

Отже, узагальнюючи результати історико-педагогічного аналізу наукової літератури щодо проблеми розвитку професійної витривалості військових керівників, ми дійшли висновку, що кожна епоха вносила зміни в систему підготовки військових керівників. Однак, незмінними залишались високі вимоги до рівня професійно важливих якостей військових керівників у постійних соціально-політичних та економічних процесах, розвитку науки та техніки, особливо до професійної витривалості.

Перспективами подальших досліджень є визначення сутності, змісту і структури професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О. В. Формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів військово-соціального управління: дис... канд. пед. наук. Національна академія оборони України. Київ, 2005.
2. Выдрин В. М. История и методология науки о физической культуре: учебно-методическое пособие. Санкт-Петербург: СПбГУФК им. П.Ф. Лесгафта, 2006. 151 с.
3. Демьяненко Ю. К. О концепции построения физической подготовки военнослужащих в современных условиях. *Сборник научных статей*. Санкт-Петербург: ВИФК, 2003. С. 138-143.
4. История педагогики. От зарождения воспитания в первобытном обществе до середины XVII в.: учебное пособие для педагогических университетов / А. И. Пискунов (ред.). Москва: ТЦ "Сфера", 1997. Ч. 1. 192 с.
5. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. Історія українського війська. Львів: Світ, 1992. 702 с.
6. Пельменев В. К., Конева Е. В. История физической культуры: учебное пособие. Калининград, 2000. 186 с.
7. Пономарев Н. И. Возникновение и первоначальное развитие физического воспитания. Москва: ФиС, 1970. 247 с.
8. Рубинштейн М. М. История педагогических идей в ее основных чертах. Иркутск, 1922. 310 с.

9. Руководство по гигиене труда: в 3 томах. Основы общей гигиены труда. Физиология труда. Физические факторы производственной среды: Ф. Г. Кротков (ред.). Москва: Издательство "МЕДИЦИНА", 1965. Т. 1. 652 с.
10. Салимова К. Доде Н. Педагогика народов мира: История и современность. Москва: Педагогическое общество России, 2001. 576 с.
11. Сунь-Цзи. Трактаты о военном искусстве / Пер. с кит. предисл. и коммент. Н. И. Конрада. Москва: ООО "Издательство АСТ"; Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. 558 с.
12. Сухомлинський В. А. Избранные произведения: в 5 т. Київ: Рад. Школа, 1979. Т. 1. 686 с.
13. Чистовська І. П. Формування педагогічної компетенції майбутніх магістрів військового управління: дис. ... канд. пед. наук. Національна академія оборони України. Київ, 2006.

REFERENCES

1. Boiko O. V. Formuvannia hotovnosti do upravlinskoi diialnosti u maibutnikh mahistriv viiskovo-sotsialnoho upravlinnia: dys... kand. ped. nauk. Natsionalna akademiia obrony Ukrainy. Kyiv, 2005.
2. Vyidrin V. M. Istoriya i metodologiya nauki o fizicheskoy kulture: uchebno-metodicheskoe posobie. Sankt-Peterburg: SPbGUFK im. P. F. Lesgafta, 2006. 151 p.
3. Demyanenko Yu. K. O kontseptsii postroeniya fizicheskoy podgotovki voennosluzhaschih v sovremennyih usloviyah. *Sbornik nauchnyih statey*. Sankt-Peterburg: VIFK, 2003. P. 138-143.
4. Istoriya pedagogiki. Ot zarozhdeniya vospitaniya v pervobyitnom obschestve do serediny XVII v.: uchebnoe posobie dlya pedagogicheskikh universitetov / A. I. Piskunov (ed.). Moskva: TTs "Sfera", 1997. Pt. 1. 192 p.
5. Krypiakevych I., Hnatevych B., Stefaniv Z. Istoriia ukrainskoho viiska. Lviv: Svit, 1992. 702 p.
6. Pelmenev V. K., Koneva E. V. Istoriya fizicheskoy kulturyi: uchebnoe posobie. Kaliningrad, 2000. 186 p.
7. Ponomarev N. I. Vozniknoveniei pervonachalnoe razvitie fizicheskogo vospitaniya. Moskva: FiS, 1970. 247 p.
8. Rubinshteyn M. M. Istoriya pedagogicheskikh idey v ee osnovnyih chertah. Irkutsk, 1922. 310 p.
9. Rukovodstvo po gigiene truda: v 3 vols. Osnovyi obschey gigenyi truda. Fiziologiya truda. Fizicheskie faktoryi proizvodstvennoy sredyi: F. G. Krotkov (red.). Moskva: Izdatelstvo "MEDITSINA", 1965. Vol. 1. 652 p.
10. Salimova K. Dode N. Pedagogika narodov mira: Istoriya i sovremennost. Moskva: Pedagogicheskoe obschestvo Rossii, 2001. 576 p.
11. Sun-Tszi. Traktaty o voennom iskusstve / Trans. s. kit. predisl. i komment. N. I. Konrada. Moskva: ООО "Izdatelstvo AST"; Sankt-Peterburg: Terra Fantastica, 2002. 558 p.
12. Suhomlinskiy V. A. Izbrannyye proizvedeniya: v 5 vols. Kyiv: Rad. Shkola, 1979. Vol. 1. 686 p.
13. Chystovska I. P. Formuvannia pedahohichnoi kompetentsii maibutnikh mahistriv viiskovoho upravlinnia: dys. ... kand. ped. nauk. Natsionalna akademiia obrony Ukrainy. Kyiv, 2006.